

KRZYSZTOF KRÓLCZYK, *WETERANI W PROWINCJACH NADDUNAJSKICH W OKRESIE WCZESNEGO CESARSTWA RZYMSKIEGO (I–III W. N. E.)*, OŚWIĘCIM:
WYDAWNICTWO NAPOLEON V 2017, 268 S.

Armia rzymska doczekała się ogromnej liczby publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Zagadnienia w nich poruszane są niezwykle różnorodne. Wydawać by się mogło, że temat tak popularny w literaturze został mocno wyeksploatowany przez badaczy i niezwykle trudne jest nowatorskie podejście do problemu lub sformułowanie nowej tezy. Nic bardziej mylnego. Dowodem na to, że tematyka wojskowości rzymskiej wciąż może stanowić ciekawy i nie do końca poznany obszar badań historycznych, jest praca Krzysztofa Królczyka, pt.: *Weterani w prowincjach naddunajskich w okresie wczesnego Cesarstwa Rzymskiego (I–III w. n.e.)*, która ukazała się w 2017 r. Oddana do rąk czytelnika książka jest polskojęzyczną wersją pracy wydanej pierwotnie w języku niemieckim, wywodzącej się z pracy doktorskiej Autora, która została obroniona w 1998 roku¹.

Autor opisuje w niej ciekawą grupę społeczną, jaką byli weterani rzymskiej armii w prowincjach naddunajskich². Źródłem informacji są dlań inskrypcje pozostawione przez tychże weteranów oraz dyplomy wojskowe. Analiza materiału epigraficznego ma na celu określenie skali zjawiska, jakim było osiedlanie się zdemobilizowanych żołnierzy w prowincjach naddunajskich. Ma ona także odpowiedzieć na pytanie, jaka była rola i znaczenie zdemobilizowanych żołnierzy w lokalnej społeczności.

Praca podzielona jest na dwie części. Pierwsza z nich (s. 17–132) zawiera opis inskrypcji znalezionych w prowincjach naddunajskich. W każdym z sześciu rozdziałów omówione są inskrypcje pochodzące z jednej (bądź dwóch ściśle ze sobą powiązanych) prowincji. Na wstępie każdego z rozdziałów Autor przedstawia krótki rys historyczny omawianych następnie terytoriów, ze szczególnym uwzględnieniem informacji dotyczących stacjonujących tam oddziałów rzymskich. W dalszej części omawiane są poszczególne inskrypcje i najważniejsze informacje ich dotyczące. Każda inskrypcja poddana jest osobnej analizie. Wymieniane są wszelkie informacje o danym weteranie zawarte w jej tekście (*nomen i cognomen*, przynależność do określonego oddziału i rodzaju wojsk, data i okoliczności wystawienia napisu). Podane są też informacje na temat miejsca znalezienia poszczególnych inskrypcji.

¹ K. Królczyk, *Veteranen in den Donauprovinzen des Romischen Reiches (1.–3. Jh. N. Chr.)*, Poznań 2009.

² W recenzowanej pozycji omówione zostały inskrypcje z następujących prowincji Cesarstwa Rzymskiego: Recja, Norikum, Dalmacja, Panonia Górna, Panonia Dolna, Mezja Górna, Mezja Dolna, Dacja.

Końcowa część każdego z tych rozdziałów to zestawienie statystyczne, w którym znajdują się takie informacje jak: całkowita liczba inskrypcji z terenu danej prowincji, liczba inskrypcji dotyczących żołnierzy poszczególnych rodzajów wojsk, liczba inskrypcji odnoszących się do żołnierzy pochodzących z danej jednostki czy miejscowości, z których pochodzi najwięcej zabytków. Dane statystyczne wskazują, że:

- liczba weteranów w prowincjach naddunajskich była największa w całym imperium (pochodzi stamtąd aż 1400 inskrypcji);
- każda z opisywanych prowincji przynosi bardzo dużą liczbę zabytków (najmniej jest ich w Recji – 71, najwięcej w Panonii Dolnej – 250);
- największy procent weteranów w tych prowincjach stanowią byli legionieści;
- weterani osiedlający się w danej prowincji naddunajskiej tylko w nielicznych przypadkach pochodzili z jednostek stacjonujących w innych rejonach imperium.

Druga część pracy (s. 133–187) poświęcona jest wybranym zagadnieniom dotyczącym aktywności społecznej emerytowanych żołnierzy. W tej części książki Królczyk poddaje analizie materiał źródłowy pod kątem trzech wybranych obszarów aktywności weteranów w życiu prowincji. Chodzi tu o: życie ekonomiczne (rozdział I), życie polityczne (rozdział II) i życie religijne (rozdział III). Pierwszy rozdział tej części książki zapewniają przykłady rozmaitego udziału weteranów w życiu ekonomicznym, w tym świadectwa różnego rodzaju fundacji i darowizn poczynionych przez zdemobilizowanych żołnierzy na rzecz lokalnych społeczności. Ilość i charakter owych działań świadczą w ocenie Autora o tym, iż weterani pełnili bardzo istotną rolę w życiu prowincji naddunajskich.

Inaczej jest w przypadku drugiego rodzaju aktywności. Autor przytacza inskrypcje potwierdzające udział byłych żołnierzy w życiu politycznym. Materiał epigraficzny jest tu dużo mniej liczny. Wnioski, jakie na tej podstawie wysuwa Królczyk, stoją w sprzeczności z ogólnie przyjętą w starszej literaturze przedmiotu tezą, mówiącą o szerokim udziale byłych żołnierzy w tym aspekcie funkcjonowania prowincji. Zważywszy na liczbę zachowanych inskrypcji, mało jest przykładów indywidualnych karier politycznych byłych żołnierzy lub sprawowania przez nich funkcji kapłańskich. Znacznie częściej działali oni jako członkowie kolegiów czy korporacji zrzeszających samych weteranów lub weteranów i obywateli rzymskich z danego terenu.

Ostatni rozdział poświęcony życiu religijnemu zawiera analizę inskrypcji ku czci różnego rodzaju bóstw wystawionych przez weteranów i świadectw dotyczących ich aktywności jako członków lokalnych zgromadzeń religijnych. Znacznie częściej są to jednak inskrypcje wotywnie, będące indywidualną inicjatywą byłych żołnierzy u kresu służby, niż

przykłady szerokiego zaangażowania się w życie religijne prowincji. Królczyk zwraca też uwagę na szczególną popularność najważniejszych bóstw rzymskiego panteonu (Jowisza, Junony, Minerwy), którym żołnierze najczęściej dedykowali swoje inskrypcje.

Rozważania merytoryczne konkluduje krótkie podsumowanie (s. 189–193), w którym Autor prezentuje wyniki swoich badań na temat roli weteranów w społecznościach lokalnych naddunajskich prowincji. Publikację zamyka obszerna bibliografia (s. 197–238), a także mapy (s. 239–245) pomocne w analizie treści poszczególnych rozdziałów oraz indeksy – osobowy (s. 246–260) i geograficzny (s. 261–268) – które znacząco ułatwiają odnalezienie w tekście potrzebnych informacji.

Konkluzja Autora nie pokrywa się z tezami ogólnie przyjętymi w kwestii szerokiego i aktywnego udziału weteranów w życiu politycznym czy religijnym na tych terenach. Królczyk jako przyczynę takiego stanu rzeczy widzi wzajemne przywiązanie, jakie łączyło członków tej grupy społecznej z racji odbywania wspólnie długoletniej służby wojskowej. Weterani często żyli w okolicach, w których stacjonowały ich jednostki, utrzymywali kontakty z towarzyszami broni i wraz z nimi podejmowali aktywność w ramach lokalnej społeczności, czy wystawiali pomniki ku czci głównych bogów imperium. Te konkluzje zostały wywiedzione ze starannej analizy źródeł. Autor zwraca jednak uwagę, że na jego wnioski znaczący wpływ ma stan zachowania owego materiału. Zważywszy na to, jak liczną grupę stanowili zdemobilizowani żołnierze, skala omawianych w publikacji zjawisk i aktywności mogła być zdecydowanie większa.

Książka Królczyka to przykład doskonałej i w pełni kompletnej monografii tematycznej dotyczącej armii rzymskiej. Autor doskonale zaznajomiony jest z tematyką, o której pisze. Widać to zwłaszcza po szerokiej bibliografii, zawierającej pozycje dotyczące wszelkich aspektów omawianego tematu. Wśród owych pozycji pokaźną grupę stanowią publikacje samego Autora, który dużą część swojego dorobku naukowego poświęcił zagadnieniu weteranów zamieszkujących prowincje naddunajskie.

Godna podziwu jest też doskonała znajomość i sprawność w poruszaniu się po materiale źródłowym, na którym oparta jest recenzowana publikacja. Warto tu zresztą nadmienić, że jeden z katalogów inskrypcji użytych w książce został przygotowany właśnie przez Królczyka³. Najmocniejszą stroną recenzowanej pozycji stanowi bez wątpienia ciekawe przedstawienie podejmowanej tematyki. Autor poddał analizie ciekawe, lecz trudne źródło,

³ K. Królczyk, *Tituli Veteranorum. Veteraneninschriften aus den Donauprovinzen des Römischen Reiches (1.–3. Jh. N. Chr.)*. Inskrypcje weteranów z prowincji naddunajskich Cesarstwa Rzymskiego (I–III w. n. e.), Poznań 2005.

RECENZJE

jakim są inskrypcje i poprzez ich interpretację i ocenę pod względem statystycznym poddał rewizji utarte w starszej literaturze przedmiotu poglądy na rolę pełnioną przez weteranów armii w społeczeństwie rzymskiej prowincji. Tezy dotyczące szerokiego udziału byłych żołnierzy w życiu politycznym i religijnym prowincji zostały przez Królczyka podważone. Wskazał on też w swojej pracy potencjalne kierunki rozwoju badań nad tą grupą społeczną, jakimi powinny być dokładniejsze studia nad aspektami życia religijnego byłych żołnierzy.

Kamil Welna

Uniwersytet Wrocławski

kamil.welna1990@wp.pl